

Мирјана С. Средојевић, студент докторских студија
Универзитета у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
mirjana.sredojevic43@gmail.com

ЖРТВЕ КРИВИЧНОГ ДЕЛА НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ

Сажетак: Разумевање жртва кривичног дела насиље у породици веома је важно како због побољшања њиховог положаја и што ефикасније заштите породице и њених чланова, тако и ради адекватног кажњавања учиниоца. Имајући у виду специфичан однос учиниоца и жртве, извршењем овог кривичног дела не крше се само фундаментална права чланова породице, већ се дира и у њихова најдубља осећања. Због тога жртве кривичног дела насиље у породици спадају у категорију посебно осетљивих жртва и класификују се према њиховом односу са учиниоцем. Непостојање једнозначног тумачења појмова жртва и оштећени, као и њихово често поистовећивање (како на домаћем тако и на међународном плану), подстицало је аутора да укаже на потребу појмовног разграничења ових термина. На овај начин би се оклонила конфузија која постоји како на нивоу истог закона тако и између различитих прописа који регулишу ову област. Осим тога, њихово разграничење уско је повезано и са дефинисањем пасивног субјекта, које када је у питању кривично дело насиље у породици, чине лица којима закон признаје својство чланова породице. У раду је такође дао приказ фактора викимизације и указано је на викимогене предиспозиције жртва и на последице које проузрокује кривично дело насиље у породици.

Кључне речи: жртва, оштећени, пасивни субјект, кривично дело насиље у породици.

1. УВОД

Последњих година смо сведоци значајне експанзије промена унутар породице, од којих неке захтевају интензивну државу. Тако је потреба за ефикаснијом заштитом породице и њених чланова довела је до прописивања

насиља у породици као посебног кривичног дела. У Републици Србији насиље у породици је први пут инкриминисано чланом 118а доношењем Закона о изменама и допунама КЗ РС¹ из 2002. године. Ступањем на снагу Кривичног законика² из 2006. године, смештено је у главу против брака и породице и регулисано чланом 194, уз неке касније измене. С обзиром на то да насиље у породици у свом опису садржи елементе бића појединих кривичних дела из групе кривичних дела против живота и тела и против слобода и права човека и грађанина, увођењем кривичног дела насиље у породици, жртвама насиља у породици је пружена додатна, појачана заштита.

Иако је модерна породица донела са собом мноштво промена које су резултирале већим степеном поштовања права њених чланова, допринела је и израженом слабењу породичне солидарности, јачању индивидуалности и све већем отуђењу између чланова породице. Како је интерес државе очување породице, потребно је кривичноправне мере применити само када је то заиста неопходно, јер породица је та која највише страда. Очувањем права чланова породице путем кривичног права, долази до кажњавања учиниоца, што се углавном одражава на породицу као дотадашњу заједницу учиниоца и жртве. Зато је неопходно овакву интервенцију државе свести на оне случајеве када се путем других институција не може пружити заштита, јер некада због одласка учиниоца у затвор преостали чланови могу трпети више штете него користи. Треба водити рачуна да борби се за права њених чланова, породица не буде жртвована и да кривично дело насиље у породици не поткопа само себи темеље на којима је настало, а то је првенствено заштита породице.

2. ПОЈМОВНО РАЗГРАНИЧЕЊЕ ЖРТВЕ И ОШТЕЋЕНОГ

Наше кривично законодавство не дефинише појам жртве, док је дефиниција оштећеног дата само у Законику о кривичном поступку³. Такво стање доводи до честог поистовећивања појма жртве и оштећеног и дефинисања жртве као лица чије је лично или имовинско право угрожено или повређено кривичним делом⁴, што сходно члану 2 тачка 11 нашег ЗКП-а чини дефиницију оштећеног. Међутим, оваква дефиниција не обухвата случајеве када нема кривичног дела (нпр. самоубиство) или случајеве жртава неких несре-

¹ Закон о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 10/2002.

² Кривични законик – КЗ, *Сл. гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 и 94/2016.

³ Законик о кривичном поступку – ЗКП, *Сл. гласник РС*, 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014.

⁴ Вид. Звонимир Шепаровић, *Виктимологија, сјудује о жрјивама*, Загреб 1985, 20.

ћа или природних катастрофа (нпр. поплаве, пожари). Због тога жртвом треба сматрати сваког ко је угрожен, повређен, односно оног који страда, било као последица чина или пропуста другог, било да је узрок страдања нека природна катастрофа или несрећа или последица кривичног или другог кажњивог дела. У овом радуће бити речи о жртвама које су то постале трпећи последице криминалног понашања, односно о жртвама кривичног дела насиље у породици, што проузрокује страдање чланова породице, породице и најшире посматрано друштва у целини.

Упркос томе што Кривични законик не познаје израз жртва као општи институт и не дефинише његово значење, законодавац му придаје посебан значај и издваја га у оквиру одредби о: правилима о одмеравању казне где однос према жртви кривичног дела наводи као једну од околности које утичу да казна буде мања или већа (чл. 54); заштитном надзору и његовој садржини (чл. 72 и 73), изрицању судске опамене, где је однос према жртви једна од околности коју суд нарочито узима у обзир (чл. 77 ст. 4) и у оквиру одредби о кривичном делу трговине људима (чл. 388). КЗ не дефинише ни појам оштећеног, али га посебно издваја у одредбама које се односе на: казну затвора, наводећи да се осуђеном за кривично дело против брака и породице који живи са оштећеним у истом породичном домаћинству не може одредити извршење казне затвора на начин прописан у ставу 5 тог члана (чл. 45 тач. 7); поравнање учиниоца и оштећеног (чл. 59), продужено кривично дело (чл. 61), мере безбедности и услове за њихово изрицање (чл. 79 тач. 10 и чл. 80 тач. 6), меру забране приближавања и комуникације са оштећеним (чл. 89а), заштиту оштећеног у вези са имовинскоправним захтевом (чл. 91), као и у оквиру одредаба које се тичу кривичних дела лака телесна повреда (чл. 121), изношење личних и породичних прилика (чл. 172), уништење и оштећење туђе ствари (чл. 212), зеленаштво (чл. 217), неовлашћено изношење и уношење културног добра (чл. 221а) и оштећење поверилаца (чл. 233). ЗКП осим што дефинише појам оштећеног, садржи посебну главу која се односи на оштећеног и његову улогу као тужиоца, као оштећеног са предлогом за кривично гоњење, приватног тужиоца, сведока и лица које је поднело имовинскоправни захтев (чл. 50-67).

Као што видимо, у нашем законодавству постоји извесна конфузија приликом употребе термина жртве и оштећеног, па чак и неуједначеност терминологије на нивоу истог закона. Тако Кривични законик познаје и термин оштећени и термин жртва, док Законик о кривичном поступку и Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица познају само термин оштећени. Занимљиво је што енглеска верзија Кривичног законика⁵ познаје само термин жртва (*victim*), док

⁵ Criminal Code of the Republic of Serbia, *Official Gazette of RS*, Nos. 85/2005, 88/2005, 107/2005 with added amendments from 31 August and 29 December 2009 and 24 December 2012.

енглеска верзија ЗКП-а⁶ садржи веран превод са српског језика и користи само термин оштећени (*injured party*).

Процесни закони појединих држава праве разлику између појмова оштећени и жртва и у самом закону дају њихове дефиниције. Тако нпр. швајцарски савезни Законик о кривичном поступку⁷ предвиђа да је оштећени лице чија су права непосредно повређена кривичним делом и лице које има својство за подношење кривичне тужбе (чл. 115), док се жртвом сматра оштећени кривичним делом који је претрпео непосредну повреду свог физичког, психичког или сексуалног интегритета (чл. 116). Осим тога, у чл. 117 предвиђена су права која ужива жртва. Закон о казненом поступку Републике Хрватске⁸ жртву кривичног дела одређује као физичко лице које је због учињеног кривичног дела претрпело физичке и душевне последице, имовинску штету или битну повреду основних права и слобода и наводи да се жртвом сматрају и брачни и ванбрачни друг, животни партнер или нефрмални животни партнер, те потомак, а ако њих нема предак, брат и сестра особе чија је смрт проузрокована кривичним делом и особа коју је она по закону била дужна да издржава (чл. 202 тач. 11), док је оштећени жртва кривичног дела и особа на чију је штету кривично дело учињено, а учествује у својству оштећеног у кривичном поступку (чл. 202 тач. 12). Осим тога, у чл. 43-50 садржане су одредбе које се тичу жртве и њених права, док чл. 51-54 садрже одредбе које се односе на оштећеног и његова права у кривичном поступку.

Конвенција Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици⁹ у члану 3 даје дефиницију насиља над женама (тач. а) и насиља у породици¹⁰ (тач. б), док тачка д предвиђа да је „жртва“ свако физичко лице које је изложено опхођењу описаном под тачкама а и б. У Декларацији о основним принципима правде у вези са жртвама криминалних радњи и жртвама злоупотребе власти¹¹ усвојеној од стране

⁶ Criminal Procedure Code of the Republic of Serbia, *Official Gazette of the Republic of Serbia*, No. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 and 55/2014.

⁷ Swiss Criminal Procedure Code, доступно на: <https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/20052319/index.html>, 29. новембар 2017. године.

⁸ Закон о казненом поступку Републике Хрватске, „Народне новине“, бр. 152/08, 76/09.

⁹ Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици, *Службени гласник РС – Међународни уговори*, бр. 12/2013.

¹⁰ Насиље у породици представља свако дело физичког, сексуалног, психичког односно економског насиља до којег дође у породици или домаћинству односно између бивших односно садашњих супружника односно партнера, независно од тога да ли учинилац дели или је делио домаћинство са жртвом.

¹¹ Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, General Assembly, res. 40/34, доступно на: <http://www.un.org/documents/ga/res/40/a40r034.htm>, 29. новембар 2017. године.

УН 1985. године, наводи се да се под жртвом подразумевају лица која су појединачно или колективно претрпела штету, укључујући телесне и душевне повреде, емоционалну патњу, материјални губитак или знатно угрожавање основних права путем чињења или нечињења која представљају кршење кривичних закона државе чланице или представљају кршење међународно признатих норми о људским правима. Такође се истиче да се лице може сматрати жртвом без обзира да ли је учинилац кривичног дела идентификован, притворен, кривично гоњен или осуђен као и без обзира на сродство учиниоца и жртве, при чему појам жртве обухвата и блиске сроднике жртве и лица која жртва издржава, као и особе које су претрпеле штету у покушају да помогну жртвама у невољи или да спрече виктимизацију. Директива 2012/29/ЕУ¹² Европског парламента и Савета од 25. октобра 2012. године о минималним стандардима права, подршке и заштите жртава кривичних дела наводи у члану 2 да израз жртва обухвата физичко лице које је претрпело штету, укључујући и физичке, менталне или емоционалне повреде или економски губитак који је директно проузрокован кривичним делом, као и чланове породице лица чија смрт је директно проузрокована кривичним делом, а који су претрпели штету због смрти тог лица.

Када је у питању кривично дело насиље у породици посебно је важно ускладити законску терминологију која се тиче жртве и оштећеног, јер подзаконски акти који се доносе у овој области, углавном помињу жртву као лице које је потребно заштити, док кривично законодавство познаје појам пасивног субјекта, жртве и оштећеног, а процесни закон познаје само појам оштећеног. Уз то, постоје и предлози да се уведе термин „преживели“, док је уколико је насиље у породици проузроковало најтежу последицу – смрт члана породице, најприкладније оштећене назвати ожалошћенима. Имајући у виду позитивно законодавство, у овом случају пасивни субјект је лице које је преминуло, а оштећени су блиски сродници којима кривичнопроцесне одредбе пружају ту легитимацију. Овде се пасивни субјект – жртва разликује од оштећеног, који је шири појам. Из наведеног произлази да посматрајући члана породице као лице које је претрпело последицу кривичног дела, он представља пасивног субјекта посматрано из угла кривичног права, док би се у криминологији и криминалистици сматрао жртвом кривичног дела, а у кривичнопроцесном праву би био оштећени. Тако је израз жртва више материјалноправне и криминолошке природе, а израз оштећени формалноправне природе. Због свега наведеног, неопходне су измене актуелних законских прописа. Потребно је или одредити се за решења слична законодавствима страних држава која дају дефиниције оштећеног и жртве у

¹² Доступно на: https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/directive_2012_29_eu_1.pdf, 29. новембар 2017. године.

самом тексту закона или се по узору на међународне документе (који насупрот нашем законодавству под појам жртве подводе и блиске сроднике, док је код нас то случај са оштећеним) одредити за један од наведених појмова. Осим тога, могуће је и увести један нови, заједнички појам који би се користио у свим прописима који се тичу породичног насиља и који би био заједнички именуатељ за све чланове породице као лица која су претрпела последице овог кривичног дела.

3. ПАСИВНИ СУБЈЕКТ КРИВИЧНОГ ДЕЛА НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ

Кривично дело насиље у породици спада у дела из групе личних кривичних дела (*delicta propria*), односно може га учинити лице са одређеним личним својством, при чему и пасивни субјект мора имати то својство. Тачније између учиниоца и пасивног субјекта мора постојати одређени однос – однос чланова породице. Мада се у закону користи израз „Ко употребом силе...“, који дозвољава могућност да извршилац може да буде било које лице, такво тумачење не би одговарало духу овог прописа, па би требало сматрати да је извршилац лице које такође припада истој породици.¹³

Савремени закони избегавају да дефинишу породицу, што је случај и у нашем законодавству, које само набраја лица која чине чланове породице. Тако сходно члану 197 став 3 Породичног закона¹⁴, чланови породице су: супружници или бивши супружници, деца, родитељи и остали сродници, лица у тазбинском и адоптивном сродству, односно лица које везује хранитељство, лица која живе или су живела у истом породичном домаћинству, ванбрачни партнери или бивши ванбрачни партнери, лица која су била или су још увек у емотивној или сексуалној вези, односно која имају заједничко дете или је дете на путу да буде рођено, иако никада нису живела у истом породичном домаћинству. КЗ у члану 112 тачка 28 наводи да се члановима породице сматрају: супружници, њихова деца, преци супружника у правој линији крвног сродства, ванбрачни партнери и њихова деца, усвојилац и усвојеник, хранилац и храненик. Члановима породице сматрају се и браћа и сестре, њихови супружници и деца, бивши супружници и њихова деца и родитељи бивших супружника, ако живе у заједничком домаћинству, као и лица која имају заједничко дете или је дете на путу да буде рођено, иако никада нису живела у истом породичном домаћинству. Имајући у виду овакво одређење, могло би се закључити да кривично законодавство не пружа

¹³ Милан Шкулић, *Малолетници као учиниоци и као жртве кривичних дела*, Досије, Београд 2003, 389.

¹⁴ Породични закон – ПЗ, *Сл. гласник РС*, бр. 18/2005 и 72/2011 – др. закон.

заштиту бившим супружницима који не живе у заједничком домаћинству, прецима ванбрачних партнера, бившим ванбрачним партнерима и њиховој деци и родитељима, па чак и када живе у заједничком домаћинству. Остаје нејасно зашто је законодавац предвидео овакво решење, када прекид заједнице живота не мора значити и прекид насиља. Похвално је решење ЗКП-а који уводи „другу трајну¹⁵ заједницу живота”, дефинишући је као заједницу два лица која по трајању и узајамним обавезама има одлике породичног живота. Међутим, имајући у виду напред наведене одредбе КЗ-а, запажамо да КЗ не убраја и ова лица у чланове породице, па би се могло поставити питање да ли то значи да та лица не уживају кривичноправну заштиту. Осим тога, наш актуелни Породични закон признаје само брак и ванбрачну заједницу као институције којима пружа заштиту. Уколико би се пошло од тумачења да би се лицима из „друге трајне заједнице живота“ заштита могла пружити посредством заштите коју уживају ванбрачни партнери, онда се поставља питање дефинисања ванбрачне заједнице. ЗКП у члану 2 тачка 24 дефинише ванбрачну заједницу као трајну заједницу живота одређену **законом**, и као заједницу у којој је рођено заједничко дете без обзира на њено трајање. Закон који би требало да пружи одговор на ово питање је Породични закон, као основни закон који дефинише породицу и породичне односе. Тако се у члану 4 ПЗ-а наводи да је ванбрачна заједница трајнија заједница живота жене и мушкарца, између којих нема брачних сметњи (ванбрачни партнери). Имајући у виду овакву дефиницију, јасно је да се посредством ванбрачне заједнице не може пружити заштита и лицима из друге трајне заједнице живота, јер је законодавац у ЗКП унео овај вид заједнице управо како заједница лица истог пола не би остала без заштите. Могло би се ићи корак даље, па сматрати ова лица лицима која су у емотивној или сексуалној вези (којим лицима ПЗ пружа заштиту). Међутим, КЗ не подводи ова лица под чланове породице, па би она и у овом случају остала ускраћена за кривичну заштиту. Осим тога, сходно ЗКП-у, ванбрачну заједницу је и заједница у којој је рођено заједничко дете, па се тек имајући у виду ову конструкцију чини немогућим лицима из трајне заједнице живота црпити заштиту из одредаба које се односе на ванбрачну заједницу. Као што видимо, у нашем законодавству је присутан несклад не само између два основна закона из различитих области који регулишу насиље у породици, већ и када је у питању само кривичноправна област. Због овог несклада долазимо до ситуације да једно исто лице може остварити породичноправну заштиту у складу са ПЗ-ом, али не и кривичноправну заштиту у складу са КЗ-ом, јер према

¹⁵ Законодавац је овде вероватно мислио на „трајнију“ заједницу, како то предвиђа и ПЗ када даје дефиницију ванбрачне заједнице. Уколико је пак законодавац заиста мислио на трајну заједницу, могла би се повести неисцрпна полемика о трајности било које заједнице, посебно имајући у виду данашње односе и измењене системе вредности.

кривичноправним одредбама нема својство члана породице. Стога би у наредном периоду требало извршити измене законодавства у правцу уједначавања законских решења која се тичу дефинисања лица која чине чланове породице, а до тада у зависности од тога да ли је реч о кривичноправној или породичноправној заштити, у сваком конкретном случају применити одредбе одговарајућег закона.

Осим тога, могла би се размотрити могућност увођења законодавног решења сличног оном које садржи Казнени закон Хрватске¹⁶, који у свом тексту даје дефиницију не само чланова породице (као наш КЗ), већ и ванбрачног друга и неформалног животног партнера, на који начин обједињује све дефиниције у једном закону, за разлику од нашег законодавства, где КЗ садржи само дефиницију чланова породице (у које не убраја лица из „друге трајне заједнице живота“ коју уводи ЗКП), док ЗКП дефинише другу трајну заједницу (којој је пандан хрватска неформална животна заједница) и ванбрачну заједницу, али не и чланове породице. Лица која хрватско законодавство подводи под чланове породице најсличнија су лицима које наш ЗКП у члану 94 наводи као лица која су ослобођена дужности сведочења због постојања одређене везе са окривљеним, па би требало размотрити усвајање таквог решења и када је у питању дефинисање чланова породице. Тим лицима би требало додати још бивше брачне, ванбрачне и партнере из друге трајне заједнице живота без обзира на околност да ли живе у заједничком домаћинству, заједничку децу, као и хранитеља и храњеника.

4. ПОЈАМ И ФАКТОРИ ВИКТИМИЗАЦИЈЕ ЖРТАВА НАСИЉА У ПОРОДИЦИ

Виктимизација подразумева процес путем којег неко постаје жртва. Примарна виктимизација поразумева повреду или штету, као и бол и патњу које је жртва преживела у току извршења кривичног дела односно несреће.

¹⁶ Казнени закон Републике Хрватске, „Народне новине“, бр. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17 <https://www.zakon.hr/z/98/kaznenizakon>, 28. новембар 2017. године. У члану 87 хрватског Казненог закона предвиђено је да су чланови породице брачни и ванбрачни друг, животни партнер или неформални животни партнер, њихова заједничка деца те деца сваког од њих, сродник по крви у правој линији, сродник у побочној линији закључно до трећег степена, сродници по тазбини до закључно другог степена, усвојилац и усвојеник. Уз то, како сходно чл. 179а заштиту уживају и блиске особе, у чл. 87 тач. 9 се наводи да су блиске особе чланови породице, бивши брачни или ванбрачни друг, бивши животни партнер или неформални животни партнер, особе које имају заједничко дете и особе које живе у заједничком домаћинству. Осим тога, у КЗ-у је дата и дефиниција ванбрачног друга (која дефиниција је идентична нашем решењу) и неформалног животног партнера, који представља особу која живи у истополној заједници која има трајнији карактер.

Поред примарне виктимизације, жртве криминалитета најчешће трпе и секундарну виктимизацију. Она представља поновно преживљавање „трауме” или штете кроз негативну реакцију социјалне средине и кроз неадекватну или чак погрешну реакцију органа гоњења и осталих државних институција које након злочина долазе у контакт с жртвом. С обзиром на природу злочина и блиско сродство или однос са учиниоцем, секундарној виктимизацији посебно су изложне жртве насиља у породици, па је зато потребно оснажити их да пријаве кривично дело, пружити им подршку и улити поверење у систем и рад правосудних органа. Осим тога, жртва је и важно доказно средство и извор сазнања о учињеном кривичном делу, па управо од њене спремности да пријави учиниоца и дело у великој мери зависи поступање институција и процесуирање учиниоца. Резултати истраживања која су вршена у вези са пријављивањем кривичних дела од стране жртве показују да је жртва утолико мање спремна да пријави кривично дело уколико је ужи однос између ње и учиниоца и уколико је сама допринела извршењу кривичног дела.¹⁷

С обзиром на мноштво виктимогених фактора, различитих особина личности и околности случаја који утичу да неко лице буде виктимизирано, свако лице је изложено опасности да постане жртва. Та опасност се у виктимологији назива ризик виктимизације и зависи од виктимогених предиспозиција, али и од понашања неког лица, због чега се говори о доприносећем понашању жртве у односу на сопствену виктимизацију.¹⁸ Жене, деца и старе особе су због специфичних особина личности најизложенији ризику виктимизације која се одвија у породици. Ризик виктимизације којем су изложене поједине жене одређен је свеукупношћу њихових био-психолошких, психолошких и социјалних обележја, начином живота који из њих проистиче, ситуационим факторима, њиховим односима с потенцијалним учиниоцима кривичних дела и понашањем према њима.¹⁹ Од био-психолошких карактеристика наводе се старост, пол, душевна обољења, душевни поремећаји, душевна заосталост, физичка конституција и изглед, трудноћа, и алкохолисаност. Психолошка обележја која чине жену подобном за викти-

¹⁷ Hanch Joachim Schneider, *Victimologie*, Tubingen, 1975, p.32, нав. према: Весна Николић-Ристановић, Положај и улога жртве у откривању кривичног дела и утврђивања његовог постојања у кривичном поступку, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, 1982/3, 259. Претпоставка је да је аутор овде под појмом „ужи“ мислио на блискији однос између жртве и учиниоца, у смислу степена блискости, при чему када је у питању кривично дело насиље у породици, ближи степен сродства не мора нужно значити и већу блискост између жртве и учиниоца.

¹⁸ Миомира Костић, *Дейе као жртва криминалијетета*, магистарска теза, Правни факултет, Универзитет Нови Сад 1995, 84.

¹⁹ Тијана Костић, *Психологија жртва насиља у породици*, мастер рад, Универзитет у Новом Саду, Правни факултет у Новом Саду, Нови Сад 2009, 31.

мизацију су: агресивност, дрскост, поводљивост, „низак степен самопошто-вања, негативно мишљење о себи, помањкање самопоуздања и депресивност, прихватање стереотипне женске улоге и наученост да буде послушна, под-ређена, понижена, захвална, зависна, тиха, несебична итд.“²⁰. Међу социјалним обележјима која могу утицати на изложеност жене ризику виктимизације су: брачно стање и број деце, школска спрема, занимање, запосленост, социјална изолованост, социјална неадаптираност, припадност одређеној нацији, асоцијално понашање и раније виктимизације.²¹

Нарочита опасност од изложености секундарној виктимизацији посто-ји приликом испитивања деце као оштећених кривичним делом, па је зато неопходно обазриво поступање и руковођење најбољим интересом детета. Реактивација доживљене трауме може да доведе до повећане осетљивости у каснијем животу.²² То значи да процена потребе за сведочењем детета треба да почива на одмеравању користи и штете за дете у поређењу са за-штитом општег добра и потребе да учиниоци кривичних дела буду кажње-ни.²³ Зато се сматра корисним да таквом испитивању присуствује педагог или друго стручно лице, као и могућност привременог удаљења окривљеног приликом испитивања детета као оштећеног, посебно имајући у виду њихов близак однос у случају насиља у породици, затим испитивање путем интерне телевизије, посебна стручна оспособљеност лица која учествују у поступку у раду са малолетницима, као и нарочито обазриво поступање медија при-ликом обелодањивања података и фотографија о оваквим предметима²⁴ (посебно ако се има у виду велика заинтересованост јавности за случајеве насиља у породици).

5. ПОСЛЕДИЦЕ НАСИЉА У ПОРОДИЦИ

Насиље у породици, као и било који други деликт насиља, оставља првенствено последице на физички интегритет. Међутим, последице се мо-гу одразити и на психички интегритет. Пољуљан осећај сигурности, сниже-но самопоуздање и самопоштовање, напетост, немир, стална стрепња и страх од поновног повређивања, страх за себе, за децу, друге чланове породице, стид и срамота, кривица, самозанемаривање, осећање беспомоћности и без-

²⁰ Весна Николић-Ристановић, *Жене као жрџве криминалијетџа*, Београд 1989, 100.

²¹ Т. Костић, 33.

²² Снежана Бркић, „Посебна заштита деце и малолетника као оштећених и сведока у кривичном поступку – упоредноправни приступ”, *Зборник радова Правноџ факултџетџа*, Нови Сад 2006, бр. 2, 432 *Ibid.*, 433.

²³ *Ibid.*, 433.

²⁴ Вид. више С. Бркић, 434-444.

надежности, депресивност, анксиозност, напади панике, суицидне идеје, поремећаје спавања, поремећаји у исхрани, недостатак толеранције и стрпљења, злоупотреба алкохола, зависност од лекова, деструктивно понашање према другима, су карактери стичне последице насиља у продици. Удружено са тим, срећу се и бројне промене у социјалном функционисању, као што су повлачење и затварање у себе, страх од уласка у нове партнерске односе, прекид контакта са пријатељима и родбином, губитак социјалних активности и сл. Патријархално уређење, временом ствара свесна уверења да је насиље нужно трпети и због потребе да се негује идилична слика породичног склада, при чему се очување изгледа срећне породице према спољном свету сматра обавезом.²⁵ Жртве које западају у ову врсту осећања, одлуке о одлучном прекиду с партнером доносе тешко; постоји осећање надлазеће и неизбежне катастрофе; преокупираност сопственим грешкама или манама; евидентна претерана самокритичност са безразложним самоосуђивањем.²⁶

Иако су највидљивије последице по саму жртву, негативне последице насиља у породици захватају и породицу, па и друштво. Формирање личности одвија се првенствено у породици као примарној људској заједници у којој се индивидуа сусреће са условима друштвено-културног живота, који јој одређује оквир у којем се може развијати као личност.²⁷ Несклад у брачним односима вишеструко се одражава на породичне кризе, злостављање међу члановима, као и на емоционални и васпитни развој и социјализацију деце.²⁸ Осим што насиље у породици угрожава породичну структуру, деца која су била изложена насиљу, односно посматрању насиља између родитеља, могу усвојити насилни модел комуникације и решавања интерперсоналних конфликта, чиме се насиље у друштву репродукује и преноси на нове везе и будуће односе. Због тога је веома важно у примарној породици успоставити однос заснован на подршци и разумевању, јер „људи који су сигурни у себе, који су довољно самосвесни, храбрије се суочавају са спољним светом, различитим изазовима, па и изазовима различитих насилних кривичних дела“.²⁹ Деца која су сведоци злостављања склони су депресији и психичким поремећајима и стичу склоност да и сами буду физички насилни у каснијем периоду.³⁰ Уз то, неадекватно задовољење потреба деце у најранијем детињству се може штетно одразити на њихову личност, ментално здравље, доживљавање себе и света око себе и квалитет

²⁵ Мило Бошковић, „Породични фактори криминалитета и породично насиље“, *Зборник радова Правног факултета*, Нови Сад 2010, бр. 3, 129.

²⁶ *Ibid.*, 130.

²⁷ М. Костић, 14.

²⁸ М. Бошковић, 119.

²⁹ Јован Ћирић, *Тужбоци и жртве*, Институт за упоредно право, Београд 2009, 68.

³⁰ М. Бошковић, 130.

односа са људима који их окружују. Услед виктимизације деце може доћи и до различитих поремећаја у њиховом психичком развоју: поремећаји храњења, спавања, мокрења, психомоторке, психосексуалног развоја, агресивност, стања неуроза, депресије, хистерично понашање, као и разна психосоматска обољења. Деца-жртве породичног насиља, поред тога, често испољавају поремећаје у социјалном функционисању, што се испољава кроз претерану агресивност или пак изузетну бојажљивост, несигурност, повученост, изолованост.³¹

6. ТИПОЛОГИЈА ЖРТАВА НАСИЉА У ПОРОДИЦИ

Широко дефинисање круга чланова породице условило је постојање различитих типологија жрава насиља у породици. Тако постоји насиље над женама и мушкарцима, које се може јавити у браку, ванбрачној заједници, истополној вези, насиље над децом, старим лицима и осталим члановима породице.

Посматрано са аспекта родне припадности, према подацима који се односе на 2012. годину, међу жртвама насиља највише је жена, чак 68,1% или више од две трећине, и то пре свега, одраслих жена, које чине трећину од укупног броја жртава.³² Када говоримо о насиљу у породици, односно над женама, статистички подаци говоре да је свака трећа жена у Србији жртва физичког, свака друга жена жртва психичког насиља у породици, а у 74.8% случајева насилник је њен садашњи или бивши муж. Оно што још више забрињава јесте да се полицији у Србији пријављује само 16,5% случајева насиља у породици.³³

Насиље у ванбрачним заједницама одликују карактеристике насиља у браку, уз специфичност да учинилац и жртва нису у брачној заједници. Сходно томе, овај вид насиља бисмо могли дефинисати као било који вид физичког, психичког, економског и сексуалног насиља или вршења принуде од стране мушкарца над женом и жене над мушкарцем између којих постоји трајнија заједница живота успостављена у складу са законом.

Студије о лезбејским паровима показују да насиље у овим везама варира од 17% до 73%, при чему је најзаступљеније емоционално насиље (65%

³¹ Т. Костић., 44.

³² Синтегизовани извештај о раду центара за социјални рад у Србији за 2012. годину, Републички завод за социјалну заштиту, Београд, јун 2013, 67, нав. према: Гордана Ковачек-Станић, Сандра Самарцић, „Новине које доноси Конвенција Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици”, *Зборник радова Правног факултета*, Нови Сад 2014, бр. 2, 94.

³³ Нав. према Сандра Самарцић, „Правни механизми заштите жена од насиља у породици и партнерским односима на нивоу Европске уније и Србије”, *Зборник радова Правног факултета*, Нови Сад 2012, бр. 4, 432.

до 90%), док је физичко насиље заступљено у проценту од 8% до 60%, а сексуално од 5% до 57%. Студије о геј везама показују да пријављено физичко насиље варира од 11% до 47%, а сексуално насиље од 12% до 55%.³⁴ Учиниоци насиља у хомосексуалним везама³⁵ користе сличне облике злостављања као у хетеросексуалним везама, с тим што су врло честе и претње о откривању везе њиховој породици, пријатељима, послодавцу итд.

О насиљу над мушкарцима нема јасних података, јер су они, због стереотипног схватања мушкараца као супериорнијег пола, како не би били изложени подсмеху околине, много ређе спремни да открију идентитет учиниоца. Резултати истраживања обављеног од стране Савета Европе су показали да је већина мушкараца трпела насиље у породици у дечијем добу, док је у мањем проценту било присутно насиље које трпе од својих партнерки. Са друге стране, Fiebert у својим истраживањима наводи да су у готово свим културама жене агресивније од својих партнера, те да је сваке 14. секунде мушкарац жртва насиља у браку.³⁶ Што се тиче карактеристика мушкараца као жртава, у питању су обично млађи мушкарци, чешће ванбрачни него брачни партнери, мушкарци који су у честом конфликту и у другим сегментима живота (посао, превоз), који су у поцесу неке промене (смањење прихода, губљење посла, прековремени рад и сл.) или лица са различитим потешкоћама (различити степен и облици инвалидности и хендикепа).

Деца могу бити како директне, тако и индиректне жртве, када су изложена насиљу које се чини према другим члановима породице. Насиље према деци представља најтежи вид испољавања породичног насиља, с обзиром на њихове физичке и психичке особине и однос поверења који гаје према осталим члановима породице. Највећи проценат злостављане деце је на узрасту 4-7 година (28%), при чему се не сме занемарити ни учешће деце до 3 године (17%), потом исти проценат злостављане деце налазимо на узрасту 8-11 и 12-15 година (22,5), након чега долази до наглог опадања.³⁷

Интернационална мрежа за превенцију злостављања старих особа (International Network for the Prevention of the Elder Abuse) усвојила је дефиницију злостављања старих особа као појединачан или понављајући чин или недостатак одговарајућег поступања, које се дешава у било којем односу очекивања и поверења, а које узрокује штету, бол, неприлику или невољу

³⁴ Вид. више на: <http://arhiv2012.labris.org.rs/zdravlje/egzistencija/1787-nasilje-u-lezbejskim-vezama.html>, 28. новембар 2017. године.

³⁵ Ове везе би се могле подвести под „другу трајну заједницу живота“ коју предвиђа наш ЗКП о чему је у тексту већ било речи.

³⁶ С. Балић, Д. Дивановић, Н. Рицијаш, „Насиље и убојство интимних партнера“, *Криминологија и социјална инјенерија*, Загреб 2001, бр. 1-2, 77, нав. према: Милица Станковић, *Насиље у браку и парнерским односима*, Правни факултет, Универзитет у Нишу, 17.

³⁷ Невенка Жегарац, *Деца која чекају*, Београд 2004, 154.

старој особи.³⁸ Старе особе углавном не пријављују насиље што због зависности од учиниоца, што због тога што често нису ни свесне могућности тражења заштите или тока саме процедуре. Злостављање старих људи (*elder abuse*) први пут је описано у британским научним часописима 1975. године, под термином пребијање баке (*granny battering*), док је Конгрес САД био први законодавни орган у свету који је злостављање старих људи прогласио социјалним и политичким питањем.³⁹ Насиље према старим особама се испољава у виду физичког (ударање, штипање, ускраћивање лекова, хране и сл) и психичког насиља (претње да ће бити напуштени или остављени, претерано критиковање, социјално изоловање и забрањивање посета), финансијске експлоатације, сексуалног злостављања и занемаривања.

7. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Како је криминалитет друштвена појава која се мења у времену и простору, тако одређена понашања која су у датом времену на одређеном степеном развоја друштва штетна и због тога инкримисана као недозвољена, не морају то бити у каснијој фази развоја тог истог друштва и обрнуто. Уз то, понашања које се сматрају штетним и недозвољеним у једном друштву не морају то бити у другом друштву, јер зависе од различитих социо-културних обележја, обичаја одређеног друштва, који у крајњем и опредељују кривичне законе. Тако је и са насиљем у породици. Од појаве која се сматрала приватним проблемом породице, данас наилазимо на веома екстензивна тумачења насиља у породици.

Да би прописивање овог кривичног дела дало ефикасну заштиту, мора бити у складу са законима и подзаконским актима који се односе на ту материју и имају исти предмет заштите. Због тога је пре свега у нашем кривичном праву потребно извршити одређене корекције које се односе на отклањање конфузије приликом употребе израза жртва и оштећени, како на нивоу истог закона, тако и између осталих прописа који регулишу област која се тиче насиља у породици. Ово би допринело уједначеном тумачењу правних норми, а самим тим и побољшању квалитета положаја жртава и поштовању њених права у кривичном поступку. Уз то, уједначавање терминологије и заузимање јединственог става приликом тумачења ко се све сматра чланом породице, односно пасивним субјектом овог кривичног дела, допринело би ефикаснијој заштити од насиља у породици, на који начин би се спречиле штетне последице по чланове породице, породицу и у крајњем, по само друштво и учиниоца.

³⁸ Милица Станковић, *Насиље у браку и парнерским односима*, Правни факултет, Универзитет у Нишу, 25.

³⁹ *Ibid.*, 23.

Mirjana S. Sredojević, Ph.D. Student
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad
mirjana.sredojevic43@gmail.com

Victims of Domestic Violence

Abstract: *Understanding the victims of domestic violence is very important because of the improvement of the position of victims and the most effective protection of the family and its members, and for the adequate punishment of the offender. Considering the specific relationship of the perpetrator and the victim, the perpetration of this criminal offense does not violate only the fundamental rights of family members, but also affects their deepest feelings. Because of that, the victims of the criminal offense of domestic violence fall into the category of particularly vulnerable victims and are classified according to their relationship with the perpetrator. The lack of an unambiguous interpretation of the terms of the victim and an injured party, as well as their frequent identification (both domestically and internationally), prompted the author to point out the need for a conceptual delimitation of these terms. In this way, the confusion that exists both at the level of the same law and between the various regulations in this field would be eliminated. In addition, their demarcation is closely related to the concept of a passive subject, made up of persons to whom the law gives the capacity of members of the family. The paper also provides victimization factors, victimization predisposition and the consequences of domestic violence.*

Keywords: *victim, injured party, passive subject, domestic violence.*

Датум пријема рада: 17.11.2017.